

1926 Tarihli Bakü Türkoloji Kurultayı ve Türkiye’den Katılan Delegeler

The 1926 Baku Turkology Congress and the Delegates from Türkiye

Nazlı MUSTAFAYEVA ^a Cemal AVCI ^b

Geliş: XX.XX.202x | Kabul: 23.06.2026

Öz: 1926 yılında düzenlenen Bakü Türkoloji Kurultayı, Sovyet coğrafyasındaki Türk bilim adamlarını, Türkiye’den gelen delegeleri ve Batılı Türkologların aynı bilimsel platformda buluşturarak Türkoloji alanında uluslararası iş birliği ortamı oluşturan önemli bir kültürel etkinlik olmuştur. Azerbaycan’da millî uyanış süreciyle birlikte eğitim-öğretimin yaygınlaşması, Latin alfabesinin kullanılmaya başlanması ve buna bağlı bilimsel-pedagojik meselelerin ortaya çıkması, bu konuların sistemli biçimde ele alınmasını gerekli kılmış; bu doğrultuda kurultayın Bakü’de toplanmasına karar verilmiştir. Toplam 131 delege ve yaklaşık 200 misafirin katıldığı kurultayda 17 oturum gerçekleştirilmiş, sunulan 38 bildiri ve gerçekleşen tartışmalarla Türkoloji alanındaki temel sorunlara çözüm aranmıştır. Şubat 1926’da başlayıp 6 Mart’a kadar devam eden bu toplantı, Türkoloji tarihi açısından önemli bir yere sahip olmuştur. Türkiye’den davet edilen Mehmed Fuat Köprülü’nün sunduğu bildiriler büyük yankı uyandırmış ve delegeler üzerinde önemli bir etki bırakmıştır. Türkiye’yi temsil eden bir diğer önemli isim olan Ali Bey Hüseyinzade ise “Batı’nın İki Destanında Türk” başlıklı tebliğiyle dikkat çekmiştir. Ayrıca Paul Wittek, Julius Mészáros ve Theodor Menzel gibi Türkiye ile bağlantılı yabancı bilim insanlarının da kurultayı izleyerek çeşitli raporlar hazırladıkları bilinmektedir. Kurultay’da ele alınan konular arasında Arap alfabesinden Latin alfabesine geçiş konusu, ortak dil ve kültür meseleleri, Türk halklarının tarihi ve edebiyatı, ortak bilimsel çalışmaların geliştirilmesi gibi birçok önemli konular detaylı tartışılmış, çözüm yolları aranmıştır.

1926 Bakü Türkoloji Kurultayı, Latin alfabesine geçiş ve dilin sadeleşmesi fikirlerini destekleyerek Türk Devrimlerine dolaylı katkı sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Bakü Türkoloji Kurultayı, Fuat Köprülü, Alfabe, Alibey Hüseyinzade

Abstract: The 1926 Baku Turkology Congress was an important cultural event that brought together Turkic scholars from the Soviet territories, delegates from Turkey, and Western Turkologists on a single academic platform, thereby creating an international environment of cooperation in the field of Turkology. With the rise of the national awakening process in Azerbaijan, the expansion of education, the adoption of the Latin alphabet, and the emergence of related scientific and pedagogical issues, it became necessary to address these matters in a systematic way; accordingly, the decision was made to hold the congress in Baku. A total of 131 delegates and approximately 200 guests participated in the congress. Seventeen sessions were held, during which 38 papers were presented, and extensive discussions took place to address the fundamental problems of Turkology. This meeting, which began in February 1926 and continued until 6 March, holds a special place in the history of Turkology. The

^a ✉ Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Türkiye | nazliacar8194@gmail.com

^b ✉ Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Türkiye | cemalavci@ibu.edu.tr

Citation: Mustafayeva, N. ve Avcı, C. (2026). 1926 Tarihli Bakü Türkoloji kurultayı ve Türkiye’den katılan delegeler. *Kesit Akademi Dergisi*, 12 (48), 677-697.

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by İntihal.net. Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license.

presentations delivered by Mehmed Fuat Köprülü from Turkey received wide attention and had a significant impact on the delegates. Another important figure representing Türkiye, Ali Bey Hüseyinzade, attracted attention with his paper titled "The Turk in the Two Epics of the West." In addition, foreign scholars such as Paul Wittek, Julius Mészáros, and Theodor Menzel, who had academic ties with Turkey, attended the congress and prepared various reports. Among the topics discussed at the congress were the transition from the Arabic script to the Latin alphabet, issues of common language and culture, the history and literature of Turkic peoples, and the development of joint scientific studies. These issues were discussed in detail, and possible solutions were sought.

Keywords: Baku Turkology Congress, Fuat Köprülü, Alphabet, Ali Bey Hüseyinzade

Giriş

XIX. ve XX. yüzyıllar, Türk dünyası açısından köklü değişimlerin yaşandığı; modernleşme ve uluslaşma süreçlerinin hız kazandığı bir dönem olmuştur. Avrupa'da ortaya çıkan Sanayi Devrimi ve Aydınlanma hareketleri, Osmanlı Devleti başta olmak üzere diğer İslam toplumları üzerinde derin etkiler yaratmış; bilim, eğitim, siyaset ve toplumsal yapıda önemli dönüşümlere yol açmıştır (Yücebaş ve Çıkmaz, 2025: 1440)

XIX. yüzyılda Azerbaycan'da alfabe meselesi, eğitim ve basın alanında yaşanan sorunlar nedeniyle önemli bir tartışma konusu hâline gelmiştir.

"Bu yüzyılda Azerbaycan'da eğitim-öğretimin yaygınlaşmasıyla birlikte, Arap yazısının Türk çocuklarına öğretilmesinin oldukça güç olduğu fark edilmiş; bu durumun hem eğitim sürecini hem de gazetecilik faaliyetlerini olumsuz etkilediği düşüncesi yaygınlık kazanmıştır. Bu nedenle Azerbaycanlı aydınlar, alfabe meselesine çözüm arayışına yönelmişlerdir. İlk eleştirel yaklaşımlar ise tanınmış oryantalist âlim Mirza Kazım Bey'e aittir. O, 1832 yılında kaleme aldığı "*Eshab-ı Seyyar*" adlı eserinin önsözünde Arap alfabesinin zorluklarına dikkat çekmiştir" (Mustafayeva ve Kılıç, 2022: 47).

Türk dilinin alfabe sorununa kapsamlı çözümler getirmeye çalışan en önemli isim ise Mirza Feteli (Fethali) Ahundov (1812-1878) olmuştur. 1857 yılında alfabe üzerine çalışmalarına başlayan Ahundov, başlangıçta Arap alfabesinin ıslah edilmesi gerektiğini savunmuş; bu konudaki görüşlerini özellikle mektuplarında ayrıntılı biçimde ortaya koymuştur (Akıncı ve Büke, 2025: 185). Daha sonra hazırladığı Latin esaslı alfabe projeleriyle İstanbul'a gelmiş, burada büyük ilgi görmüş ve kendisine Mecidiye Nişanı verilmiştir. Ancak önerileri Cemiyet-i

İlmiye-i Osmaniye¹ tarafından uygulanabilir bulunmayarak reddedilmiştir. Buna rağmen Ahundov, alfabe değişikliği için uzun yıllar mücadele etmeye devam etmiştir. Nitekim onun “*Benim alfabem yüz yıl sonra Doğu edebiyatında seçkin bir yer tutacak...*” şeklindeki öngörüsü, bu konudaki kararlılığını açıkça yansıtmaktadır (Mustafayeva ve Kılıç, 2022: 47).

Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti (1918-1920) döneminde alfabe tartışmaları yeniden siyasi gündeme taşınmıştır. Arap alfabesinin ıslahı, geliştirilmesi ya da Latin esaslı yeni bir alfabeye geçilmesi meselesi “Azerbaycan” gazetesi üzerinden kamuoyunda tartışılmıştır. Bu tartışmaların devamı olarak 1920 yılında S. M. Qenizadə, H. Şahtatlı, V. Tomaşevski ve şair Hüseyin Cavid’den oluşan bir alfabe komisyonu kurulmuş; Fransız Türkolog P. Juze komisyona başkanlık etmiştir. 5 Ocak 1921’de Azerbaycan Maarif Komiserliği eski alfabeden yeni alfabeye geçilmesi yönünde karar almış, 1922 yılının Nisan ayında ise “Yeni Türk Alfabesi Komitesi” kurulmuştur. Bu komiteye Samed Ağamalıoğlu başkanlık etmiştir. Komitenin Türkistan, İdil (Volga) boyu bölgeleri, Hive ve Kırım’a yaptığı çağrılar sonucunda alfabe reformu geniş bir coğrafyada tartışılmaya başlanmış; nihayet 20 Ekim 1923 tarihinde Azerbaycan hükümeti “Yeni Türk alfabesinin devlet alfabesi olarak kabul edilmesi” yönünde resmî kararını ilan etmiştir (Nərimanoğlu ve Ağakışiyev, 2006: 454–455).

Türkoloji Kurultayının yapılması kararı

Yeni alfabe kısa sürede Azerbaycan’da geniş halk kitlelerinin ilgisini kazanmış ve bilim insanları ile aydınların dikkatini çekmiştir. Gerçekleştirilen alfabe reformu ve buna bağlı ortaya çıkan bilimsel ve pedagojik meseleler, konunun sistemli ve akademik bir çerçevede ele alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu ihtiyaç doğrultusunda bir Türkoloji Kurultayı toplanması fikri gündeme gelmiş; SSCB Bilimler Akademisi üyesi ve Leningrad Doğu Enstitüsü Rektörü olarak görev yapmış önde gelen bir Rus oryantalist ve Türkolog Alexander Samoylovich’in (1880–1938) hazırladığı özel raporla sürece öncülük etmiştir.

¹ **Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye**, 1861 yılında İstanbul’da kurulan ilk bilim cemiyetlerinden biridir. Amacı, bilimsel bilgiyi yaymak, Türkçeyi bilim dili olarak geliştirmek ve eğitim faaliyetlerini desteklemektir. Cemiyet, **Mecmua-i Fünun** adlı dergiyi yayımlayarak bilim ve kültür alanında önemli katkılar sağlamıştır.

1924 yılında Azerbaycan'da kurultayın toplanması meselesi resmî olarak gündeme taşınmış ve konunun yüksek parti ve Sovyet organlarına iletilmesine karar verilmiştir. Aynı yıl bu öneri, Tüm Birlik Doğu Bilimleri Derneği bünyesinde de tartışmaya açılmıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti Edebiyat ve Sanat Arşivi'nde yer alan 1926 tarihli "Birinci Türkoloji Kurultayın Mahiyeti Hakkında Hesabat" adlı raporda bu durum şu şekilde açıklanmıştır:

"15 Eylül 1925 tarihinde, Azerbaycan Merkez İcra Komitesi başkanı Samed Ağamalıoğlu'nun Moskova'da bulunduğu sırada, onun başkanlığında ilk hazırlık toplantısı gerçekleştirilmiş ve kurultayın düzenlenmesine yönelik temel kararlar alınmıştır.

•*Kurultayın, Rusya SFSC² Doğu Bilimleri Derneği ile birlikte Azerbaycan'ı Araştırma Cemiyeti tarafından Bakü'de toplanması kararlaştırılmıştır.*

•*Yabancı konukların davet edilmesi uygun bulunmuş; ancak davet edilecek katılımcı sayısının, kurultayın organizasyonundan sorumlu komitenin imkânları doğrultusunda belirlenmesi kabul edilmiştir"* (Edebiyat ve Sanat Arşivi, Fon 515, Liste 1: Dosya 19).

"Bakü'de böyle bir kongre neden toplandığına, Sovyetlerin bu tür bir girişime neden izin verdiği, hatta öncülük ettiği üzerinde de durmak gerekir. Bu noktada farklı yaklaşımlar kendini göstermektedir. Her şey den önce bu kongre SSCB'nin Asyalı geçmişe karşı duyduğu ilgiyi göstermektedir. Kimilerine göre kongre ile SSCB, Pantürkizm'i etkisiz hale getirmeyi amaçlamıştı. Kimilerine göre ise kongre ile Bakü, Türk dünyasının entelektüel başkenti yapılmak istenmiştir"

Sovyetler Birliği'nde Slavlardan sonra nüfus bakımından ikinci büyük grubu oluşturan Türk halklarına yönelik olarak yürütülen dil, alfabe ve kültür politikaları; Türkiye Cumhuriyeti'nin Türk dünyasıyla dil ve kültür temelli bir birlik oluşturma yönündeki yaklaşımı ve Avrupa devletlerinin (özellikle Fransa, Almanya ve İngiltere'nin) Doğu ve Sovyet coğrafyasına yönelik stratejik ilgileri birlikte değerlendirildiğinde, Bakü Türkoloji Kurultayı'nın son derece önemli ve çok boyutlu bir rol üstlendiği görülmektedir (Nərimanoğlu ve Ağakışiyev, 2006: 5).

² Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti.

Azerbaycan’ı Araştırma Cemiyeti’nin girişimiyle düzenlenen 1. Bakü Türkoloji Kurultayı Türklük bilimi tarihinde özel bir öneme sahiptir. 26 Şubat 1926’da Bakü Maarif Sarayında Samed Ağamalıoğlu’nun başkanlığında açılış oturumu gerçekleştirilen ve resmî adıyla “I.Umumittifak Türkoloji Kurultayı” olarak anılan bu toplantı, 131 delegenin katılımıyla başlamış ve 6 Mart’a kadar devam etmiştir (Akıncı ve Büke, 2025: 184).

Theodor Menzel, I. Türkoloji Kurultayı’nın ünlü Türkolog Wilhelm Radloff’un onuruna düzenlenmesini teklif etmiş ve bu öneri Samed Ağamalıoğlu tarafından kabul edilmiştir. Bununla birlikte Türkiye’den gelen temsilciler, kurultayın İsmail Bey Gaspıralı’nın onuruna düzenlenmesini önermişlerdir. Böylece I. Türkoloji Kurultayı’nın hem İsmail Bey Gaspıralı’nın hem de Wilhelm Radloff’un onuruna gerçekleştirilmesine karar verilmiştir (Oral, 2004: 118).

Kurultaya davet edilenler arasında tanınmış şarkiyatçı ve bilim insanları; Mehmed Fuad Köprülü, Agatangel Krymsky, Nikolai Poppe, Lajos Ligeti ve Nikolai Ashmarin gibi isimlerin bulunması, kurultayın tarihi değerini daha da artırmıştır. Bakü Türkoloji Kurultayı’na 131 delege ve yaklaşık 200 misafir katılmıştır (İsmayılov, 2004: 68).

26 Şubat–6 Mart 1926 tarihleri arasında Bakü’de düzenlenen ve resmi adıyla I. Umumittifak Türkoloji Kurultayı olarak anılan bu toplantı, niteliği itibarıyla uluslararası bir kurultay özelliği taşımaktadır. Nitekim kurultaya Türkiye, Macaristan, Almanya başta olmak üzere çeşitli ülkelerden temsilcilerin katılması, onun geniş katılımlı ve uluslararası bir bilimsel platform olduğunu göstermektedir (İsmayılov, 2004: 69).

Kongrenin uluslararası niteliği, katılımcıların geldikleri ülkeler ve sahip oldukları meslek çeşitliliğiyle açıkça görülmektedir.

“Bakü Türkiyat Kongresi’ne katılanların listesi şöyledir: Kongreye katılan toplam 131 delegenin 92’si Türk, 20’si Rus, 3’ü Alman, 1’i Ukraynalı. Alman delegeler Theodor Menzel, Paul Wittek, W. Radebold. Katılanların bilim adamları, siyaset adamları ile eğitimci ve yazarlar olduğu görülmektedir. Mesleklerle göre dağılım ise şöyledir: 3 bilimler akademisi üyesi, 18 profesör, 5 doçent, 2 hekim, 1 diplomat, 1 hukukçu, 22 öğretmen ve eğitimci, 4 edebiyatçı, 14 redaktör ve gazeteci, 2 öğrenci, 17 politikacı, 42 delegenin mesleği belli değil. 19 delege özel davetli, diğerleri cemiyet temsilcisi” (Oral, 2004: 118).

Kurultaydaki tartışmalar

Kurultay'a yabancı konuklar ve bilim insanlarının yanı sıra, hemen hemen bütün Türk-Tatar cumhuriyetleri ve bölgelerinden temsilciler katıldılar. Burada çoğunlukla pratik nitelikte pek çok önemli konu tartışıldı.

Bakü Türkoloji Kurultayı'nda Türk dilinin gelişimi ve Türk dünyasının ortak dil politikalarına yön verecek temel meseleler kapsamlı biçimde ele alınmıştır.

"Bakü Türkoloji Kurultayı'nda Türk dilinin karşılaştığı yedi büyük problem müzakere edilir. Bu konular: 1. Alfabe sorunu 2. Yazım sorunu (imla-orfografi) 3. Terim sorunu 4. Öğretim yöntemleri (Tedris metodik meseleler) 5. Akraba ve komşu dillerin karşılıklı ilişkileri 6. Edebi dil ve ortak edebi dil sorunu 7. Kök dil teorisi ve Türk halklarının tarihinin araştırılması" (Nurmammedli, 2019: 66).

Bakü Türkoloji Kurultayı'nın temel meselelerinden biri Latin alfabesine geçiş konusu olmuştur. Nitekim kurultayın başlangıçta doğrudan alfabe reformlarının ele alınması amacıyla toplanması planlanmıştı. Ancak süreç içerisinde gündem genişletilmiş; terminoloji, imla (yazım kuralları) ve dil biliminin diğer sorunlarının yanı sıra edebiyat, folklor, tarih ve etnografya gibi alanlar da tartışma kapsamına dâhil edilmiştir. Bu yönüyle kurultayda Türkoloji, dar anlamda bir dil meselesi olmaktan çıkarılarak disiplinler arası bir bilimlerin bütünü çerçevesinde ele alınmıştır (Elmi sessiyanın materialları, 2016).

2026 tarihli raporun yer aldığı yukarıda adı geçen arşiv belgesindeki ifade ile Alfabe meselesine ilişkin olarak kurultayda alınan başlıca kararlar şunlardır:

- "Yeni Türk (Latin) alfabesinin, Arap ve ıslah edilmiş Arap alfabesi karşısında teknik kolaylıkları, kullanım pratikliği ile kültürel, tarihî ve ilerlemeci üstünlükleri vurgulanarak, Kurultay tarafından yeni alfabenin uygulanması desteklenmiştir. Bununla birlikte, her bir Türk-Tatar cumhuriyeti ve bölgesinde uygulama yönteminin ilgili yerel yönetimlerin yetki ve sorumluluğunda olduğu kabul edilmiştir.

- Bu çerçevede Kurultay Azerbaycan ile Sovyetler Birliği'nin diğer bölgelerinde (Yakutya, Buryatya, Karaçay-Çerkes, Kabardin-Balkar ve Çeçenistan) yeni alfabeye geçilmesini; ayrıca Başkurdistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Adıgey-Çerkes bölgelerinde Latin kökenli yeni alfabenin benimsenmesi yönündeki gelişmeleri olumlu bir ilerleme olarak değerlendirmiştir. Adı geçen cumhuriyetlerin ve bölgelerin yeni Türk (Latin) alfabesinin uygulanması yönünde yürüttükleri başarılı çalışmalar takdir edilmiş ve

tüm Türk-Tatar halklarına Azerbaycan’ın ve SSCB’nin diğer bölgelerinin deneyimlerini ve yöntemlerini benimsemeleri tavsiye edilmiştir.

“Bu karar lehine 101 oy, aleyhine 7 oy verilmiş, 1 kişi çekimser kalmıştır” (Edebiyat ve Sanat Arşivi, Fon 515, Liste 1: Dosya 19).

Bu kararla Türkoloji Kurultayı, yeni alfabenin konumuna yalnızca Azerbaycan ölçeğinde değil, aynı zamanda Sovyetler Birliği’nin tüm Türk-Tatar bölgelerinde uygulanması açısından da kesin bir ivme kazandırdı.

Aynı belgenin (raporun) devamında şu ifadelere yer verilmektedir:

“Gerçekten de bundan sonra birçok cumhuriyet yeni alfabeye geçiş planlarını hazırlamaya başladı. Her cumhuriyet kendi projesini geliştiriyor, bağımsız çalışıyordu; bu nedenle çalışmalar arasında bazı çelişkiler ve uyumsuzluklar ortaya çıkıyordu.

Bu uyumsuzlukları ortadan kaldırmak için merkezi bir yönetim organı oluşturmak gerekti. Bu fikir Türkoloji Kurultayı delegeleri arasında doğdu ve sonuçta ‘Tüm Birlik Yeni Türk Alfabesi Merkez Komitesi’ kuruldu. İlk olarak Moskova’da faaliyet gösteren bu kurum daha sonra kalıcı olarak Bakü’ye taşındı. Bu komite bugüne kadar iki genel oturum yapmıştır: biri 1927 yazında Bakü’de, diğeri ise 1928 Ocak ayında Tiflis’te.

Birinci oturumda katılımcıların çoğunluğu tarafından kabul edilen ortak bir alfabe hazırlandı. Bu ortak alfabe, yeni alfabeye geçme kararı alan tüm Türk-Tatar cumhuriyetlerinde çalışmaların temelini oluşturdu.

İkinci oturumdan sonra bazı cumhuriyetlerde yürütülen hazırlık çalışmalarının sonuçları değerlendirildi ve birçok cumhuriyet yeni alfabeye geçişi resmî kararnamelerle onayladı” (Edebiyat ve Sanat Arşivi, Fon 515, Liste 1: Dosya 19).

“Alfabe değişimi süreci, bazı cumhuriyetlerde parti ve Sovyet örgütlerinin aldığı kararlarla resmîyet kazanmıştır. Bu kapsamda yeni alfabeye geçişle ilgili olarak çeşitli idari ve siyasi kararlar alınmıştır:

- *Türkmenistan Cumhuriyeti Merkez İcra Komitesi’nin 3 Ocak 1928 tarihli kararı ile yeni alfabe devlet alfabesi olarak kabul edilmiştir. Ayrıca Türkmenistan halkına yeni Türkmen alfabesinin yaygınlaştırılmasına katkı sağlamaları yönünde çağrıda bulunulan özel bir bildiri yayımlanmıştır.*

- *Tataristan Cumhuriyeti MİK'in 2 Şubat 1928 tarihli "Tatar yazısının uygulanmasına ilişkin önlemler hakkında" kararı, kamu faaliyetlerine dair bir rapor temel alınarak kabul edilmiştir.*
- *Aynı tarihte Tataristan MİK tarafından "Tatar yazısında Latin alfabesinin uygulanması önlemleri hakkında" ikinci bir karar daha alınmış ve bu düzenleme "Yanalif" Cemiyeti'nin faaliyet raporuna dayandırılmıştır.*
- *Özbekistan Cumhuriyeti MİK'in IV. dönem 3. oturumunun 8 Mart 1928 tarihli kararı ile yeni alfabe devlet alfabesi olarak kabul edilmiştir.*
- *Kırım Cumhuriyeti MİK'in 9 Mayıs 1928 tarihli "Türk-Tatar alfabesinin uygulanması hakkında" kararı bu süreci destekleyen diğer önemli adımlardan biri olmuştur.*
- *Başkurdistan Cumhuriyeti MİK'in 11 Mayıs 1928 tarihli "Başkurdistan yeni alfabesi hakkında" kararı ile yeni alfabe resmi devlet alfabesi statüsü kazanmıştır.*
- *RSFSC Halk Komiserleri Kurulu'nun 3 Mayıs 1928 tarihli kararıyla, Tüm Rusya Merkez İcra Komitesi'ne Türk halkları için Yeni Türk Alfabesinin (YTA) milli alfabe olarak kabul edilmesi yönünde başvuruda bulunulması kararlaştırılmıştır.*
- *Azerbaycan Merkez İcra Komitesi'nin 22 Temmuz 1928 tarihli kararı ile Azerbaycan'da yeni Türk alfabesinin zorunlu ve kesin biçimde uygulanması onaylanmış; yayıncılık, basın ve tüm resmî belgelerin 20 Ocak 1929'a kadar tamamen yeni alfabeye geçirilmesi kararlaştırılmıştır.*
- *Özbekistan Merkez İcra Komitesi'nin 1928 tarihli kararı ile resmi belgelerin yeni alfabeye geçirilmesi süreci başlatılmış.*
- *Dağıstan Cumhuriyeti Merkez İcra Komitesi'nin yeni alfabeyi tanıma kararı da resmi olarak kabul edilmiştir.*
- *Kazakistan'ın 18 Eylül 1928 tarihli (No. 1233) kararıyla ise resmi yazışmaların yeni alfabeye geçirilmesi onaylanmıştır (Edebiyat ve Sanat Arşivi, Fon 515, Liste 1: Dosya 19).*

Bu gelişmeler sonucunda Sovyetler Birliği'ndeki Türk-Tatar cumhuriyetlerinin büyük bir kısmı yeni alfabeye geçmiştir. Planlamalara göre beş yılı aşmayacak bir süre içinde yeni alfabenin tüm Türk-Tatar coğrafyasında

uygulanması hedeflenmiştir. Ayrıca İnguşlar, Osetinler, Abhazlar, Çerkesler, Lezgiler, Tacikler, Yahudiler ve diğer bazı halkların da bu sürece katılmasıyla yeni alfabe, Sovyet Doğusu halkları arasında ortak bir kültürel sembol haline gelmiştir” (Edebiyat ve Sanat Arşivi, Fon 515, Liste 1: Dosya 19).

Kurultayın 17 oturumunda sunulan 38 bildiride, Türkoloji ile beşerî ve sosyal bilimlerin güncel sorunları ele alınmış, çözüm önerileri sunulmuş ve önemli kararlar alınmıştır. Bu toplantı, Türk halklarının millî ve manevî varlığının geleceği açısından büyük değer taşımaktadır. Ayrıca Sovyetler Birliği’ndeki Türk halklarıyla birlikte Avrupa, Türkiye ve İran’dan aydınların katılımı, kurultayın uluslararası niteliğini ve Türkoloji alanındaki geniş etkisini göstermektedir (Hâbibbâyli ,2016: 8).

Türkiye’den Kurultaya katılanlar

Mehmed Fuat Köprülü

Tarih, edebiyat, kültür sahalarında önemli eserler vermiş ve sosyal bilimlerde Türkiye’nin yetiştirdiği önemli bilim insanlarından biri olan Ord. Prof. Mehmed Fuat Köprülü kendisinden sonra da bu alanlarda araştırma yapacak olanlara referans teşkil eden bir konumdadır. Köprülü, ilim adamlığı vasfının yanında Türk siyasetinde de etkili olmuş biri olma özelliğini de taşır (Karakaya ve Avcı, 2025: 279).

Alman ve Rus Türkoloji’sinin hâkimiyetini kırma amacıyla 1920’li yıllardan itibaren gelişen Türkiye merkezli Türkoloji çalışmaları, 1924 yılında Türkiyat Enstitüsü’nün Köprülü başkanlığında kurulmasıyla kurumsal bir nitelik kazanmıştır (Duymaz, 2013: 44). Köprülü’nün ilmî faaliyetleri 1923’ten itibaren uluslararası kongrelere katılım ve Batı’daki çeşitli akademik kuruluşlara üyeliklerle yeni bir evreye girmiştir (<https://islamansiklopedisi.org.tr/mehmed-fuad-koprulu> Erişim tarihi 26.04.2026).

Bu süreçte Rus Türkolog Vasily Radlov Samoyloviç 7 Eylül 1925’te Ankara’ya gelerek Maarif Vekili Hamdullah Suphi Tanrıöver’i ziyaret etmiş, 10 Eylül 1925’te ise Ankara Türk Ocağı tarafından onun onuruna bir ziyafet düzenlenmiştir. Bu gelişmelerin ardından Azerbaycan Maarif Komisyonu, Mehmed Fuat Köprülü’yü Azerbaycan edebiyat tarihi üzerine dersler vermek ve bilimsel incelemelerde bulunmak üzere Bakü’ye davet etmiştir. Daveti kabul eden

Köprülü, Ekim 1925'te Bakü'ye gitmiştir. Daha sonra Sovyet Bilimler Akademisi üyeliğine seçilmiş, ayrıca Maarif Vekâleti tarafından Bakü'de vereceği dersler için kendisine diplomatik pasaport verilmesi kararlaştırılmıştır (Oral, 2004: 116).

Bakü Türkoloji Kurultayı'na Türkiye'den katılım için Türkiyat Enstitüsü başkanı Mehmed Fuat Köprülü, Ali Bey Hüseyinzade, İsmail Hikmet Ertaylan ve Ankara Etnografya Müzesi Müdürü Macar Julius Mesaroş resmî olarak görevlendirilmiştir. Kurultayda Köprülü, edebiyat tarihi ve Türk lehçeleri üzerine bildiriler sunmuştur. Ayrıca İstanbul'da bulunan ve kurultaya katılan Batılı Türkologlar arasında Paul Wittek, Theodor Menzel ve Vasiliy V. Barthold gibi önemli isimler de yer almıştır. Bu durum, söz konusu bilim insanlarının İstanbul üzerinden kurultaya katılmış olmaları dikkate alındığında, İstanbul'un o dönemde Türkoloji araştırmalarının önemli merkezlerinden biri olduğunu göstermektedir (Çetinkaya, 2024: 26).

Bazı kaynaklara göre Türkiye Cumhuriyeti'ni temsilen Mehmed Fuat Köprülü başkanlığında, Ali Bey Hüseyinzade, İsmail Hikmet Ertaylan, Sami Rıfat, Fuat Raif ve Necip Asım'ın da yer aldığı yedi kişilik bir heyet kurultaya katılmıştır (<https://kureansiklopedi.com/tr/detay/1926-baku-turkoloji-kongresi-a2c88> Erişim tarihi 20.04.2026).

"Hüseyinzade Ali'nin kurultay ile ilgili notlarında 16 Şubat 1926'da Bakü'ye gitmek üzere yola çıkıldığını, yolculukta kendisiyle birlikte Köprülüzaade Mehmet Fuat, Etnografya Müzesi müdürü Mesaros, Leningrad profesörlerinden Barthold, Strasbourg'dan Profesör Menzel'in de bulunduğunu belirtmektedir. Kaynaklarda İsmail Hikmet Ertaylan'ın Türk heyeti içerisinde gösterilmesi tartışmalıdır. Zira İsmail Hikmet Ertaylan o yıllarda zaten Bakü'de öğretmen olarak görev yapmaktaydı. Türkiye heyetini resmi olarak Köprülüzaade Mehmed Fuat ve Hüseyinzade Ali Bey temsil etmekteydi. Menzel kurultaya katılanlarla ilgili değerlendirmelerde bulunur. Kurultay sonrası yazdığı notlarında Köprülü'yü "Türkiye'nin temsilcisi olarak Bakü'ye gelen M. Fuat Bey İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinin dekanıdır. Türklerin şu anki en iyi edebiyat tarihçisidir. Bütün Türkler, özellikle de Bakü 'de kendisini çok seviyorlar". diye tanıtmaktadır" (Gökdağ, 2013: 336).

Bakü'de «Yeni Avrupa» Otelinde konaklayan M. Köprülü, "Yeni Fikir" dergisi muhabirine burada verdiği röportajda şöyle demiştir: "Türk halklarının

genel olarak birbirlerinin dillerini anladıkları bu kurultayda ortaya çıkmıştır. Türkler arasında birbirine yakın ortak bir ilmi-dilsel yapının oluşması ve aynı reformların kabul edilmesi pek mümkündür (İsmayilov,2004: 68).

Söz konusu kurultay öncesinde M. Köprülü (1890–1966), “Azerbaycan’ın Kültür Tarihi Nasıl Yazılabilir?” adlı bir makale sunmuştur. (İsmayilov,2004: 69). Köprülü, Azerbaycan sahasında eserleri yayımlanacak derecede tanınmakta; kendisi de özellikle yeni yayınlar itibarıyla Azerbaycan sahasını düzenli olarak takip etmektedir. Nitekim Köprülü’nün “Azerbaycan Edebiyatına Ait Tetkikler” adlı eseri 1926 yılında Bakü’de “Azerneşr” yayınevi tarafından basılmıştır (Duymaz, 2013: 45)

Yukarıda adı geçen makalesinde M. Köprülü şöyle yazmıştır: “*Türk memleketlerinin her biri, kendi tarihini anlamak için gerekli olan materyalleri toplamak ve bunları ilmî bir şekilde yayımlamak görevini üstlenmelidir.*” (İsmayilov,2004: 69)

Bakü Türkoloji Kurultayında Türklüğün ve Türkoloji’nin birçok sorunu tartışılmış ve çeşitli öneriler sunulmuştur. Türkiye heyeti başkanı M. F. Köprülü’nün konuşmaları büyük yankı uyandırmış ve delegelerin önemli bir kısmını heyecanlandırmıştır. Köprülü, Türklerin ve Türkçenin birliği konusuna vurgu yapmış ve ortak bir Türk edebi dilinin mümkün olabileceğini söylemiştir. Samoyloviç de Köprülü’nün sözlerini destekler mahiyette bir konuşma yapmış ve Türk dilinin bir bütün olduğunu, farklı biçimlerdeki konuşma dillerinin Türkçenin lehçeleri olduğunu söylemiştir (Duymaz,2013: 44).

M. Köprülü kurultayda Türk dünyasının birlik içinde hareket edebilmesi için ortak bir dilin ne kadar önemli olduğunu anlatmaya çalışmıştır. O, ortak yazı dilinin olmasının Türk topluluklarının birbirleriyle daha kolay iletişim kurmasını ve kültürel bağlarını güçlendirmesi açısından öneminden söz etmiştir. Köprülü’nün bu fikrinin birçok delege tarafından desteklenmesi, dil birliğine verilen önemi göstermektedir.

5 Mart 1926’da Kurultayın on dördüncü oturumunda Yoldaş Ağamalı’nın başkanlık ettiği “Türk Halklarında Edebi Dilin İnkişafı” başlığı ile Köprülü Türk dilinde kısa bir konuşma yapmıştır. Nərimanoğlu ve Ağakişiyev’in Rusça tutanaklardan Azerbaycan Türkçesine çevirerek yaptıkları yayında bu konuşma şöyle geçmektedir:

“Türk dili, İslam’ın kabulünden çok önce bir dizi lehçeye ayrılmıştı. Günümüzde ilgili belgeler bulunmadığından, bu lehçeleri tespit etmek ve onları kesin biçimde belirlemek mümkün değildir. Hatta Bang’ın Orhun abidelerinin dili ile Anadolu Türklerinin daha sonraki dönemlere ait dili arasındaki ilişkiyi belirleme girişimi bile henüz kesin sonuçlara varmaya imkân vermemektedir.

“Şüphesiz, İslam’ın kabulünden önce de Türkler arasında bazı alfabeler mevcuttu ve bu alfabeleri kullanan bazı lehçeler ‘edebî’ diller olarak adlandırılabilir. Orhun abidelerinin dili artık gelişmiş bir edebî dildir. Bu edebî dilden başka, Sasaniler dönemine kadar uzanan Türkçe eserlerin varlığına dair tarihi kanıtlar da mevcuttur ki, bunlar hakkında ben “Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar” ve “Türk Edebiyatı Tarihi” adlı eserlerimde ayrıntılı şekilde söz etmişimdir.

“Türk lehçeleri hakkında Müslümanlık döneminin V. yüzyılına kadar Çin ve Müslüman kaynaklarında verilen dağınık bilgilerden de kesin bir sonuca varmak mümkün değildir. Ancak Mahmud Kaşgari’nin çok değerli eserini diğer tarihi ve dilbilimsel kaynaklarla karşılaştırmak ve onu son derece dikkatli ve kapsamlı biçimde incelemek sonucunda şu kanaate varabiliriz: O dönemde artık iki Türk edebi dili mevcuttu — doğu ve batı. Birincisi ‘Hakani’ yahut basitçe ‘Türk’ lehçesi olup Kaşgar ve çevresinde hakimdi ve ‘çiğil’, ‘yağma’, ‘argu’, ‘tohsi’, ‘Uygur’ lehçeleriyle büyük benzerlik taşıyordu. Batı lehçesi olarak adlandırılan ikinci edebi dil ise Oğuz lehçesidir; bunun ‘Kıpçak’, ‘emak’, ‘Peçenek’, ‘Balkar’, özellikle de ‘Kıpçak-emak’ lehçeleriyle büyük benzerliği vardır. Bu iki grup arasında daha Müslümanlık döneminin V. yüzyılında bile hem morfoloji hem fonetik hem de semantik bakımdan belirgin farklar bulunuyordu.

“Orta Asya’da ‘Hakani’ lehçesinde “Kutadgu Bilig”, “Hibbetü’l-Hakayık” gibi eserler yazılmıştı; dinî eserlerin çevirileri (Kur’an’ın, “Mukaddimetü’l-Edeb”in, Ebu Müslim hakkındaki hikâyelerin ve bazı küçük eserlerin çevirileri) de mevcuttu. “Divanü Lüğati’t-Türk”te toplanmış halk şiirleri, atasözleri ve deyimler de bu gruba dahil edilebilir. Ahmed Yesevi’nin ve onun takipçilerinin büyük hacimli eserleri de buna örnek gösterilebilir. Şair Ali’nin Hicri 630 yılında manzum olarak yazdığı “Yusuf ve Züleyha” eseri ve Harezm’de Moğol istilasından önce ve sonra yazılan bir dizi eser — örneğin “Bedreddin Hacı”, Celaleddin Harezmşah’a ithaf edilen Kanglı sözlüğü, 759 yılına ait “Necmü’n-Nedis” — ayrıca eski dönemlerden beri Harezm ile sıkı siyasi ve ekonomik ilişkileri olan Altın Orda sahasında ortaya konan eserler de, yerel etkiler dışında, aynı lehçenin ürünleridir. Moğol istilasından çok sonra ‘Çağatay’ lehçesi adını alan bu lehçede

VIII. yüzyıldan sonra yazılan eserler yeterince bilindiğinden ve eserlerimde anıldığından, bunları tekrar etmeye gerek görmüyorum. Amacım yalnızca Altın Orda bölgesinde ortaya çıkan eserleri kısaca sıralayarak, bugüne kadar karanlık ve anlaşılmaz kalan bu parlak edebî dönemi bir nebze aydınlatmaktır. Bu eserler şunlardır: Hacı Kutib’in 741 yılında manzum olarak yazdığı “Hüsrev ve Şirin”, Hacı Harezmi’nin “Muhabbetname”si (754), “Cemcemname-i Hüsam Kitap” (770), Mevlana İshak, İmadi Mevlevi, Ahmed Hoca Sarayi, Abdülmecid, Tunçlu Hoca, “Gülistan-ı Tusi” (793) ve Seyf-i Sarayi.

“Çeşitli tarihi etkenlerin tesiri altında Oğuz lehçesi Müslümanlık döneminin VII. yüzyılında iki kola ayrıldı: Doğu ve Batı. Doğu Oğuz lehçesi, yani ‘Azeri’, bilindiği üzere VIII. yüzyıldan itibaren şekillenmeye başladı. Batı Oğuz, yani Anadolu lehçesine gelince, o da daha Moğol istilasından önce edebî ürünler vermeye başlamış ve yüzyıllar boyunca binlerce ilmî ve edebî eser ortaya koymuştur; bu eserler Arapça ve Farsça eserlerden geri kalmamaktadır” (Nərimanoğlu ve Ağakışiyev, 2006: 291-292)

Kurultay’da Fuat Köprülü, ortak bir terminoloji oluşturulurken, her dilin ait olduğu grubun açık bir biçimde belirtilmesine dikkat çekilmiştir. Terminolojinin temeli hazırlanırken dilde en sık kullanılan kelimelerin esas alınması ifade edilirken, uygun kelime tespit edilemezse diğer Türk dilli gruplarından yararlanılması; yine uygun terim bulunamazsa, halk tarafından yaygın olarak kullanılan Arapça ve Farsça terimlerin gramer kurallarına uygun şekilde kullanılması vurgulanmıştır. Yeni terimler türetilirken ise Arapça ve Farsça yerine Batı dillerinden yararlanılması ve bu terimlerin Türk dillerinin gramer ve telaffuzuna uygun hâle getirilmesi öne sürülmüştür (Akıncı ve Büke, 2025: 187)

Türkoloji Kurultay’da “Türk halkları edebiyatlarının araştırılmasının sonuçları ve perspektifleri” başlığı altında, 6 Mart 1926 tarihinde yapılan 16. oturumda başkanlık eden Fuat Köprülü, Türkçe bir bildiri sunmuştur. Bu oturumda, Anadolu ve Balkan Türklerinin edebiyatının araştırılmasının sonuçları ve perspektifleri konusunda konuşma yapan F. F. Mentsel (Nərimanoğlu ve Ağakışiyev, 2006: 322), Türkiye edebiyatının, özellikle modern edebiyatın Avrupalılar tarafından incelenmesi ve diğer yandan yabancı edebiyatların yakından tanınması ile derinlemesine araştırılmasının, Türklerin kendi edebiyatlarını yorumlama biçiminde köklü değişikliklere yol açtığını ifade etmiştir (Nərimanoğlu ve Ağakışiyev, 2006: 327). Ayrıca Mentsel, Fuat Köprülü’nün bilimsel anlamda Türk Edebiyatına getirdiği yenilik hakkında ise şu

değerlendirmeyi yapmıştır: “Yalnız Fuat Bey Köprülüzade, modern bilim düzeyinde bulunan çok sayıdaki eseriyle, ustaca bir sentez ortaya koyarak, neredeyse Avrupalı bir bilimsel yöntemle yükselmeyi başarmış ve Türk edebiyatı bilimine saygın bir yer kazandırmıştır. Köprülüzade, Türk edebiyatının diğer edebiyatlarla, örneğin Ermeni edebiyatı ile ilişkilerini belirlemeye çalışan ilk araştırmacıdır.” (Nərimanoğlu ve Ağakışiyev, 2006: 328)

Ali Bey Hüseyinzade

Ali Bey Hüseyinzade (1864–1940), ilkökul eğitimi Azerbaycan’da, lise öğrenimini Gürcistan’da, üniversite eğitimi ise Moskova’da tamamladıktan sonra Türkiye’ye yerleşmiş; Türkiye dışına yaptığı kısa süreli seyahatler dışında ömrünün büyük bölümünü burada geçirmiştir. Bu bağlamda Türkiye, Hüseyinzade için ikinci vatan niteliği taşıırken, Türkoloji ise onun temel çalışma alanı olmuştur (Həbibbəyli, 2003: 7).

XX. yüzyılın başlarında İslamcılık ve Türkçülük, özellikle de siyasi Türkçülük akımlarının önde gelen isimlerinden biri olan Hüseyinzade, 1905 yılında, Rus Devrimi’nden önce Turancılık fikrini savunmuştur (Ələkbərli, 2018: 200).

Hüseyinzade’nin sembolik ve çok katmanlı anlamlar içeren “Batı’nın İki Destanında Türk” adlı eseri, Batı–Hristiyan dünyasının Doğu’ya ve Türklere bakışını ele alan önemli bir çalışmadır. Bu eserde yazar, Rönesans döneminin iki önemli temsilcisi olan Portekizli şair Luís de Camões’in (1525–1580) “Lusiadlar” (1572) ve İtalyan şair Torquato Tasso’nun (1544–1585) “Kurtarılmış Kudüs” (1575) adlı eserlerinde Türk meselesini karşılaştırmalı bir biçimde incelemiştir. Ancak eserin içeriği yalnızca edebî bir karşılaştırma ile sınırlı değildir; aynı zamanda satır aralarında derin ve örtük siyasi göndermeler de barındırmaktadır (Şıxaliyeva, 2022: 14).

Bakü Türkoloji Kurultayı’nda, söz konusu risaleye dayanılarak Türk kavramı çerçevesinde giriş niteliğinde bazı temel meseleler ele alınmıştır. Bu kapsamda ilk olarak “Türkoloji nedir?” sorusu gündeme getirilmiş; ardından müzelerin ve albümlerin gerekliliği üzerinde durulmuştur.

“Uluslararası edebiyatta Türk temasını içeren seçme metinlerin (albüm niteliğinde derlemelerin) oluşturulmasının zorunlu olduğu ifade edilmiştir. Bu derlemelerin

tarihçilerden ya da Türklerin kendi millî edebiyatından ziyade yabancı edebiyat kaynaklarından hazırlanması gerektiği vurgulanmıştır. Bu yaklaşım, her milletin kendi tarihini genellikle övgüyle aktardığı düşüncesine dayandırılmış; bu bağlamda Pyotr Çadayeov gibi istisnâ eleştirel düşünörlere de atıf yapılmıştır. Çadayeov’ın, yaşadığı dönemin ilerleme ve modernleşme anlayışını açık biçimde eleştiren bir düşünür olduğı belirtilmiştir.

Ayrıca uluslararası edebiyatta Türk imgesinin nasıl yer aldığı konusu ele alınmış; Firdevsi’nin eserlerinden Rus edebiyatına, Aleksandr Puşkin, Lev Tolstoy ve Fyodor Dostoyevski’nin “Ölümler Evinden Anılar” adlı eserine kadar uzanan geniş bir edebi çerçeve üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır.

Avrupa edebiyatında Lord Byron’un “Don Juan” adlı eseri de bu bağlamda incelenmiş; Puşkin’in Byron’u Rusya’ya görmeden yazdığı için eleştirdiğı, buna karşılık Byron’un Türkiye’yi bizzat ziyaret ettiğı ifade edilmiştir. Ayrıca klasik İtalyan ve Amerikan edebiyatlarında Türk izine sınırlı ölçüde rastlandığı belirtilmiştir. Son olarak Luís de Camões’in “Lusiadlar” ve Torquato Tasso’nun “Kurtarılmış Kudüs” adlı eserlerinin karşılaştırmalı biçimde incelenmesi gerektiğı vurgulanmış; Türk imgesinin hem karşıtlık hem de dostluk bağlamında ele alınabileceğı ifade edilmiştir. Bu çerçevede, farklı sanatkar ve edebiyatçıların eserleri üzerinden Türk imgesinin çeşitli temsilleri değerlendirilmiştir. Aqafangel Krımski’nin çalışmaları da bu bağlamda ele alınmıştır.

XV ve XVI. yüzyıllarda Avrupa edebiyatçıları nezdinde Türk, çoğı zaman olumlu ve sempatik bir üslupla tasvir edilmiştir (Nərimanoğlu ve Ağakışiyev, 2006: 376).

“Kurtarılmış Kudüs” ve Luís de Camões’in “Lusiadlar” adlı eserlerinin seçilmesinin nedeni şudur: Bu eserlerde Türklerin cesareti, yiğitliğı ve özgürlük uğrındaki mücadelelerinden söz edilse de, “Batı’nın İki Destanında Türk” adlı çalışmada verilen örnekler aslında doğrudan Hristiyan devletlerin Doğı topraklarına yönelik saldırılarını ve işgalci seferlerini yansıtmaktadır.

Ali Bey Hüseyinzade, tarihilik ve çağdaşlık ilkesine bağlı kalarak, sembol ve mecazlardan yararlanmış; bu yolla 1920 yılında Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti’nin çöküşü, Sovyet Rusya tarafından Azerbaycan’ın işgali ve burada gerçekleştirilen tahribatı yansıtmıştır. Yazar, Sovyet Rusya’nın işgalci politikasını açıkça dile getiremese de, bu olayları XI–XIII ve XV. yüzyıllarda Hristiyanların Türklere ve Müslömanlara karşı yürüttükleri saldırgan politikalarla paralel şekilde tasvir etmiştir (Şıxaliyeva, 2022: .14-15).

Kurultay'da Türkiye'yi temsil eden Macar bilgin Mesaroş Yula ise "Anadolu ve Balkan Türkleri Etnoloji Araştırmalarının Bugünkü Durumu ve En Yakın Görevleri" başlıklı bir bildiri sunmuştur. (Türk, 2022: 32)

"Bakü'de toplanan kurultaydan sonra Akşam gazetesi 28 Mart 1926'da "Latin harflerini kabul etmeli mi, etmemeli mi?" başlığı altında bir soruşturma açmıştı. Bu soruşturmaya katılanlar arasında Ali Canip, Ali Ekrem, Muallim Cevdet, İbrahim Alaattin, Necip Asım, Avram Galanti, Hüseyin Suat, Halil Nimetullah, Velet Çelebi, İbrahim Necini, Halit Ziya, Abdullah Cevdet gibi isimler de bulunmaktaydı. Bu isimlerin çoğu Latin harflerinin alınması fikrine karşı çıkan görüşler ortaya koymuşlardı" (Gökdağ, 2013: 340).

1926 Bakü Kurultayı, Sovyetlerdeki Türk ülkelerinin bütün Türkolog ve aydınlarının son olarak bir araya geldikleri kurultaydır. Rus baskısı arttı, bir daha bir araya gelemediler.

Alfabe, sadece bir yazı sistemi değil aynı zamanda kültürel ve milli birliğin önemli bir unsurdur. Türkiye ile Türkistan arasındaki kültürel bağların güçlenmesinden endişe duyan Sovyet yönetiminin, Türk topluluklarına farklı Kiril alfabeleri uygulayarak ortak iletişim ve kültür alanını parçalamaya çalışmıştır. Özellikle her Türk topluluğu için farklı alfabeler oluşturulmasının, aynı kökten gelen halkların zamanla birbirlerini daha zor anlamalarına ve ortak kimlik duygularının zayıflamasına yol açmıştır. Dünyada genellikle her milletin tek bir alfabe kullanmasına karşılık, Türklerin farklı dönemlerde ve farklı coğrafyalarda 19 farklı alfabe kullanmak zorunda kalmıştır. (Kılıç,1998: 175). Burada Alfabe değişiklikleri yalnızca dil meselesi değil, aynı zamanda siyasi ve kültürel bir strateji olarak yorumlanmaktadır.

Kurultaya katılanların birçoğu da 1937-38 yıllarında öldürüldü. Kurultayda Latin alfabesine geçilme kararı alınmıştı; 1937-40 arasında bütün Türkler birbirinden farklı Rus Kiril alfabesine geçirildi (<https://www.yenicaggazetesi.com/baku-turkoloji-kurultayi-1007016h.htm> Erişim tarihi 15.04.2026)

Her Türk için ve genel olarak Türklük açısından büyük öneme sahip olan bu kurultay, yüksek Sovyet siyasi organları için de oldukça dikkat çekici bir olay olmuştur. Atatürk'ün kurultayı yakından takip ettiği ve materyallerini dikkatle incelediği bugün iyi bilinmektedir. Ne büyük fedakârlıklar ne de

imparatorlukların entrikaları, 1926 I. Bakü Türkoloji Kurultayı’nın büyük toplumsal, siyasi, kültürel ve tarihi önemini gölgeleyebilmiştir. Kurultayın tarihî önemi yalnızca adı geçen devletler ve milletler için değil, bütün dünya siyaseti ve özellikle Doğu dünyasının kaderi açısından da büyük bir anlam taşıdığından, kurultayın yankısı kısa sürede tüm dünyaya yayılmıştır. Yıllar geçtikçe bu yankının büyüüp artması da tesadüf değildir (Nərimanoğlu ve Ağakışiyev, 2006: 12)

“Bu çalışmaların etkisi Türkiye Cumhuriyeti’nde de büyük olmuştur. Türkiye’den kurultaya delegeler gönderen Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın 1928 yılında Harf İnkılabı ile Latin Alfabesine geçiş yapması, 1930’lu yıllarda Türk Tarih kurumu ve Türk Dil Kurumu’nu kurmasında, Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisini hayata geçirmesinde bu kurultayın da bilimsel yönden etkisi olduğu söylenebilir. Atatürk’ün 1933 yılında Cumhuriyetin 10. Yılı kutlamaları sırasında Türk dünyası ile ilgili aşağıdaki sözleri bu etkiyi göstermektedir.

“Bugün Sovyetler Birliği dostumuzdur, komşumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarın ne olacağını kimse bugünden kestiremez. Tıpkı Osmanlı gibi, tıpkı Avusturya-Macaristan gibi parçalanabilir, ufalanabilir. Bugün elinde sınıksız tuttuğu milletler avuçlarından kaçabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşabilir. İşte o zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir. Bizim bu dostumuzun idaresinde dili bir, inancı bir, özü bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak yalnız o günü susup beklemek değildir. Hazırlanmak lazımdır. Milletler buna nasıl hazırlanır? Manevi köprülerini sağlam tutarak. Dil bir köprüdür. Tarih bir köprüdür. Köklerimize inmeli ve olayların bölündüğü tarihimiz içinde bütünleşmeliyiz. Dış Türklerin bize yaklaşmasını bekleyemeyiz. Bizim onlara yaklaşmamız gerekir” (Kılıç,1998: 171).

Bu bağlamda I. Bakü Türkoloji Kurultayı, Türk halklarının ortak dil ve kültür meselelerinin ele alındığı önemli bir platform olarak tarihî bir rol üstlenmiştir.

Sonuç

1926 Yılında yapılmış Bakü Türkoloji Kurultayı, Türk dünyasının dil, kültür ve kimlik meselelerinin ilk kez kapsamlı ölçekte ve sistemli biçimde ele alındığı dönüm noktalarından biri olmuştur. XIX-XX yüzyıldan başlayan modernleşme, özellikle alfabe ve eğitim alanında köklü değişim ihtiyacını ortaya çıkarmış. Alfabe

meselesi hakkında Azerbaycanlı ünlü aydın Mirza Feteli Ahundov'un başlattığı tartışmalar, kurultayda somut kararlarla yeni bir aşamaya taşınmıştır.

Kurultay dil reformunun yanında Türk halklarının ortak bir kültürel ve entelektüel zemin arayışının ifadesidir. Bu bağlamda kurultay, Türk dünyasında ortak bir iletişim ve bilim dili oluşturma yönündeki ilk ciddi ve kurumsal adımlardan biri olarak değerlendirilebilir.

Kurultay'ın siyasi boyutunu da göz ardı edilmemelidir. Bir taraftan bu kurultay Bir taraftan bu kurultay Türk halklarının kültürel gelişimini teşvik edici görüntüsünü verirken diğer taraftan Sovyet yönetiminin bu alanı kontrol altında tutma ve yönlendirme amaçları bulunmaktadır. Nitekim kurultay sonrası yaşanan gelişmeler, özellikle alfabe politikalarında ortaya çıkan değişimler, bu sürecin yalnızca bilimsel değil aynı zamanda siyasi bir boyuta sahip olduğunu açıkça göstermektedir.

Kurultayda Mehmed Fuat Köprülü gibi önemli isimlerin ortaya koyduğu görüşler, Ali Bey Hüseyinzade gibi aydınların çalışmaları önemli tartışmalar başlatmış, Türk kimliğinin kültürel ve ideolojik boyutlarını derinleştirmiştir. Bu yönüyle kurultay, yalnızca dönemin değil, sonraki yılların Türkoloji çalışmalarını da şekillendiren bir referans noktası haline gelmiştir.

Sonuç olarak, Bakü Türkoloji Kurultayı, Türk dünyasının ortak hafızasında bilimsel, kültürel ve siyasi boyutlarıyla kalıcı izler bırakan tarihî bir olaydır. Etkileri yalnızca gerçekleştiği dönemle sınırlı kalmamış, ilerleyen yıllarda dil politikaları, kültürel kimlik ve uluslaşma süreçleri üzerinde belirleyici rol oynamaya devam etmiştir.

KAYNAKÇA

Makaleler

Akıncı, A., & Büke, B. M. (2025). 1926 tarihli Bakü Türkoloji Kongresi'nin ışığında Azerbaycan'da Türk millî kimliği. *Yeni Türkiye*, (145).

- Duymaz, A. (2013). M. Fuat Köprülü'nün Azerbaycan folkloru ve edebiyatıyla ilgili çalışmalarına bir bakış. *Akademik Kaynak*, 1(1), 43–47.
- Ələkbərli, F. (2018). Əli bəy Hüseynzadənin dünyagörüşündə türkçülüyn və islamçı-lığın nəzəri-fəlsəfi əsasları. *Din Araşdırmaları Jurnalı*, 1(1), 199–212. <https://doi.org/10.30546/55sxb69>
- Karakaya, İ. ve Avcı, C. (2025). Ord. Prof. Dr. Mehmet Fuat Köprülü: Bir tarih ve edebiyat üstadının TBMM'de gerçekleştirdiği faaliyetler. *Kesit Akademi Dergisi*, 11 (42), 278-316. Doi: 10.29228/kesit.80352
- Kılıç, S. (1998). Atatürk'ün büyük özlemi: Türk Dünyası'nda kültür birliği. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 9, 171–179.
- Oral, M. (2004). Türkoloji tarihinde 1926 Bakü Türkiyat Kongresi. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 17.
- Şıxaliyeva, G. (2022). Ali bəy Hüseynzadə və “Qərbin iki dastanında Türk”. *Türkoloji Araşdırmalar*, 14, 14–15.
- Türk, V. (2022). 1926 Bakü Türkoloji Kurultayı. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 3(17), 25–42.
- Yücebaş, F., & Çıkmaz, M. (2025). Hüseynzâde Ali Bey'in düşünce dünyası. *Vakanüvis: Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 10(Özel Sayı), 1440–1465.

Kitaplar

- İsmayılov, İ. (2004). *Azərbaycan–Türkiyə mədəni əlaqələri XX əsrdə*. Bakı.
- Nərimanoğlu, K. V., & Ağakışiyev, Ə. (Haz.). (2006). 1926-cı il I. Bakı Türkoloji Qurultayı: Stenoqram materialları, bibliografiya və foto-sənədlər. Çinar-Çap.

Kitap Bölümləri

- Gökdağ, B. A. (2013). 1926 Bakü Türkoloji Kongresi ve Fuad Köprülü. *Bengü Bitig: Dursun Yıldırım Armağanı* (ss. 333–345). *Türkbilig*.

Kongre Bildirileri ve Sempozyum Yayınları

Elmi sessiyanın materialları. (2016). Birinci Türkoloji Qurultay: Görünən və görünməyən tərəflər (10 iyun 2016). Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutu. Elm və Təhsil Nəşriyyatı.

Həbibbəyli, İ. (2016). Birinci Türkoloji Qurultayın dərsləri və müasir çağırışları. In Tür-koloji elmi-mədəni hərəkətdə ortaq dəyərlər və yeni çağırışlar (ss. 1–15). Elm və Təhsil.

Mustafayeva, N. Q., & Kılıç, F. (2022, 24 Aralık). Azerbaijan'da alfabe reformu. The XXXIII International Scientific Symposium: Dialogue of Sciences and Cultures in the Modern World.

Tezler

Çetinkaya, B. (2024). Soğuk Savaş döneminde (1945–1991) Türk tarih yazımını etkileyen fikir akımları (Yüksek lisans tezi).

Nurmemmedli, S. (2019). 1926 Bakü Türkoloji Kongresi'nin Türk dil birliği açısından önemi (Yüksek lisans tezi). Karabük Üniversitesi.

İnternet Kaynakları

Bakü Türkoloji Kurultayı. Yeniçağ Gazetesi. <https://www.yenicaggazetesi.com/baku-turkoloji-kurultayi-1007016h.htm> (Erişim tarihi: 15.04.2026)

Köprülü, M. F. (2006). Mehmed Fuad Köprülü. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mehmed-fuad-koprulu> (Erişim tarihi: 26.04.2026)

Küre Ansiklopedi. (2026). 1926 Bakü Türkoloji Kongresi. <https://kureansiklopedi.com/tr/detay/1926-baku-turkoloji-kongresi-a2c88> (Erişim tarihi: 20.04.2026)

Arşiv Belgeleri

Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Arşiv İdaresi, Edebiyat ve Sanat Arşivi. Fon 515, Liste 1, Dosya 19.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:

Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazar/ların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	%50-%50
Destek ve Teşekkür Beyanı:	
Sorumlu Yazar:	Nazlı MUSTAFAYEVA
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	%50-%50
Statement of Support and Acknowledgment:	
Corresponding Author:	Nazlı MUSTAFAYEVA
Double-Blind Peer Review:	External-independent